

Pregledni rad
UDK 398 : 745 Staro selo Kumrovec (091)(497.5)
Primljeno 2012-09-12
Prihvaćeno za tisak 2013-03-26

ZAŠTIĆENA NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA HRVATSKOG ZAGORJA

Licitarsko-medičarski i svjećarski obrt i izrada tradicijskih dječjih igračaka

Dunja Šarić, Kumrovec /Zagreb

Sažetak

Na temelju višegodišnjeg terenskog rada sredinom 80-ih godina prošlog stoljeća, u Muzeju "Staro selo" Kumrovec prezentirana su tradicijska znanja i vještine izrade medičarskih / licitarskih i svjećarskih proizvoda i drvenih dječjih igračaka. Izložbe stalnog karaktera uređene su s nakanom što vjerodostojnije vizualizacije kućnog ambijenta izrađivača drvenih igračaka i segmenta medičarske radionice i štanda s raznovrsnim koloritnim licitarskim i svjećarskim proizvodima.

Osebniji majstori sela Laz, u 19. stoljeću udahnuili su originalnost rukotvornog izražaja, dok je obrt svjećara i medičara pristigao u naše krajeve trgovačkim putovima i povezan je uz crkvu, crkvene blagdane i sajmene dane.

Organizacijom prezentacija izložbi i rada autentičnih majstora, poznavatelja izrade tradicijskih obrta, usmjerena su nastojanja Muzeja na edukaciju mladog naraštaja o održivosti i kontinuitetu raritetnih pučkih kulturnih dobara, dostojnih prezentanata kulturno-turističke ponude Muzeja i Krapinsko-zagorske županije.

Ključne riječi: kultura, tradicija; obrti, vještina; licitari /medičari, drvene igračke

Uvod

Tematskim okvirom ovoga rada obuhvaćena su znanja i vještine izrade drvenih dječjih igračaka i medičarskog / licitarskog obrta stečena obiteljskim nasljeđem, neraskidivo utkana u kulturni identitet Hrvatskog zagorja. U nastojanju rada na postavljanju stalnih tematskih izložbi, potreban bio je dugotrajan i

zahtjevan terenski rad na ispitivanju izvornosti, tradicije, opstanka i kontinuiteta tradicijskih vještina koje sve više uzmiču pred snažnom industrijalizacijom i digitalizacijom novoga doba.

Muzej "Staro selo" Kumrovec prikuplja, istražuje, njeguje i čuva bogatstvo tradicijske kulture ovog kraja, s ciljem očuvanja, zaštite, prezentacije, revitalizacije i promocije pučkog načina života. U originalnom autentičnom ambijentu etno muzeja na otvorenome, sredinom 80-ih godina 20. stoljeća, postavljene su stalne muzejske ekspozicije nazvane "Izrada pučkih svirala i drvenih dječjih igračaka" i "Licitarski, medičarski i svjećarski obrt", uređene predmetima i artefaktima vlastite izrade. U segmentu "Marketing koncepcije razvoja MSS" razrađen je plan revitalizacije tradicijskih obrtničkih vještina s naglaskom na izučavanje selektivnih oblika naše tradicijske baštine.¹ Pažnja je bila usmjerena na prezentaciju i revitalizaciju u prostorima Muzeja.

Prezentacijama i revitalizacijama tradicijskih obrta, posjetiteljima je omogućen interaktivni rad s autentičnim majstorima *in situ*. Okruženi eksponatima u postavu, na otvorenome trijemu - "ganku", ili na okućnici objekta, predočuju djelomičnu izradu naučene obiteljske tradicije, nerijetko na starim dobro održavanom oruđu i alatima. Živopisnu cvjetnu i geometrijsku ornamentiku nanose suvremenim kupovnim bojama i papirnatim aplikacijama na jarko crvenim srcima koje prodaju kao atraktivne izvorne proizvode zagorske narodne baštine.

Relevantnu valorizaciju baštinjene opstojnosti inventivne izrade drvenih dječjih igračaka i medičarskih / licitarskih / voštanih proizvoda verificirale su meritorne ustanove i organizacije. Ministarstvo kulture RH utvrdilo je, na temelju potkrijepljene dokumentacije, da medičarski obrt s područja sjeverozapadne Hrvatske i Slavonije te umijeće izrade tradicijskih dječjih igračaka Hrvatskog zagorja, imaju svojstvo kulturnog dobra. Upisani su u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.² UNESCO-ov Odbor za nematerijalnu kulturnu baštinu svijeta unio je na Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine svijeta drvene igračke Hrvatskog zagorja i medičarski obrt s područja sjeverozapadne Hrvatske i Slavonije.³ Time su potvrđene i ubrzane aktivnosti prezentacije i revitalizacije zaštićenih kulturnih obrta i stvoreni su bolji uvjeti za sustavni i kontinuirani znanstveno-stručni rad na izučavanju i očuvanju naslijeđenih obrtničkih vještina.

¹ Revitalizacija starih obrta u Muzeju "Staro selo", u: Projekt marketing koncepcije daljnjeg razvoja Muzeja "Staro selo", rukopis, Muzeji Hrvatskog zagorja - Muzej "Staro selo" Kumrovec, Kumrovec, 1990.

² Rješenja Zakona kulturnih dobara RH, 27.09.2007. i 1.10.2007., Ministarstvo kulture RH, Zagreb

³ Nevladin odbor UNESCO-a za nematerijalnu kulturnu baštinu svijeta, Abu Dabi, Ujedinjeni Arapski Emirati, 2009. godine drvene dječje igračke Hrvatskog zagorja, Nairobi, Kenija, 2010. godine, medičarski obrt s područja sjeverozapadne Hrvatske i Slavonije

Istraživanja na terenu obavljana su u razdoblju od 1982. do 1998. godine, radi uređenja stalnih izložbi u tek obnovljenim objektima, uglavnom seljačkog i obrtničko-seljačkog stanovništva (M. Gavazzi, 1944:5). Ispitanici naselja Laz, Marija Bistrica, Tugonjica i Samobor, umijeće izrade svog obrta od djetinjstva učili su u obiteljskom krugu. Naslijeđena umijeća ispitivana su metodom intervjua, kazivanjima snimljenim na magnetofonsku vrpcu i fotoaparatom ovjekovječenih rukom izrađenih dijelova i gotovih artefakata. Nakon dovoljno prikupljenih podataka uslijedila su terenska istraživanja otkupljivanja originalnih manufakturnih predmeta i pristupilo se radu na koncepciji stalnih postava “Izrada pučkih svirala i drvenih dječjih igračaka” i “Licitari-medičarski i svjećarski obrt”.⁴ Izložbe su uređene izlošcima iz muzejske čuvaonice, otkupljenim alatkama, napravama i artefaktima izrađenim za prodaju s nakanom vjerodostojnog prikaza kućnog ugođaja izrađivača drvenih dječjih igračaka, “lazanjskih žveglara”, (sl. 1.) i segmentom medičarske radionice sa “štamdom” i raznovrsnim koloritnim licitarskim i svjećarskim proizvodima (sl.2.).

Sl. 1. Postav “Izrada pučkih svirala i drvenih dječjih igračka”

Sl. 2. Postav “Licitari - medičarski i svjećarski obrtnici” (dio štanda: starinski “ring” sa svijećom, votivi, “zagovori”)

Izložba stalnog karaktera nazvana “Izrada pučkih svirala i drvenih dječjih igračaka” postavljena je u drvenoj prizemnici, “hiži mazanki” s ganjkom, “gajničecom”. Godina gradnje nije poznata, stariji mještani spominju 1800. godinu, tako da se kuća smatra jednom od najstarijih u Muzeju. U vrijeme otkupa 1982. godine, objekt je zatečen u devastiranom stanju nastalom brojnim pregradnjama i nadogradnjama obavljanim tijekom življenja niza generacija. Konzervatorsko-restauratorskim zahvatima prioritet je bio vratiti izgled objekta iz doba gradnje;

⁴ “Licitari - medičarski i svjećarski obrt” 1984. godine, “Izrada pučkih svirala i drvenih dječjih igračaka” 1986. godine.

stoga su radovima na starim pravokutnim temeljima, “na plitki ključ”, vraćene tradicijske graditeljske manire zagorskoga kraja. Krovište je dvoslivno, “na dvije vode”, s *kapićima* na zabatnim stranama i pokrovom od ražene i pšenične slame - “šopa”. Nakon zahvata rekonstrukcije i restauracije, objektu su napravljene pregradne zidne stijene u tradicijskom rasporedu pregradnje prostorija. Podovi,

Sl. 3. Objekt s postavom “Izrada pučkih svirala i drvenih dječjih igraćaka”

vanjski i unutarnji zidovi omazani su izvornom tehnikom i materijalom (ilovača, pljeva, balega, vapno, modra galica). (Sl. 3.)

U prizemnoj brvnari, *hiži mazanki*, manjih dimenzija, pravokutnog tlocrta uređena je Izložba “Licitari - medicarski i svjećarski obrt”. Kuća je izgrađena je u prvoj polovici 19. stoljeća na plitkom kamenom temelju, drvenim materijalom i pokrovom od ražene slame, “šopa”. Smještena je sjeverno od glavne ceste, u okuci potoka Škrnik s glavnim pročeljem duž kojega se proteže nadstvođeni ograđeni hodnik, *ganjak*, “gank”, “ganjčec”, orijentiran na jug. Otkupljena je 1983. godine, a rekonstruirana je 1986. godine, kada je napravljen i stalni postav. Krov je dvostrešan, izveden konstrukcijom “na škare”, s pokrovom od ražene slame, “šopa”. Rekonstrukcijom objekta zadržan je izvorni vanjski izgled, dok je - radi

Sl. 4. Objekt s postavom "Licitari - medicarski i svjećarski obrt"

specifične muzejske koncepcije - unutrašnjost uređena bez pregradnih zidova, ne narušavajući time izvornost sačuvanog ruralnog ambijentalnog prostora interijera. Potkraj obnove "hiže mazanke", 1983. godine, eklatantnog primjerka autohtonog pučkoga graditeljstva, interijer bez pregradnih zidova omogućio je fleksibilnije izlaganje otkupljenih izložaka i nekolicine iz muzejske čuvaonice. Prostor je pregrađen staklenom stijenom na dvije nejednake cjeline koju drži improvizirana tradicijska drvena ograda s vratašcima za muzejsko osoblje. Na taj je način onemogućen direktni doticaj posjetitelja s neučvršćenim i krhkim izlošcima. (Sl.4.)

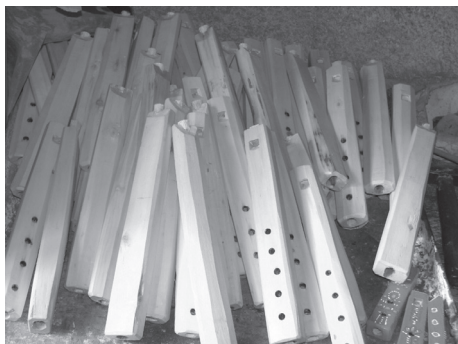
Nematerijalna kulturna baština

Drvene dječje igračke

Seljani naselja Laz, smještenog na prijevoju šumovitog obronka Medvednice, oduvijek su vješto iskorištavali obilje drva za obradu predmeta potrebnih u domaćinstvu i gospodarstvu. Duge sate ispaše na udaljenim livadama kratili su odvajanjem kore s još svježih šiba i granja ili piskanjem svojih jednostavnih aero-

fonih sviralica nastojeći postići intonaciju melosa narodnog izričaja svoga kraja. Jednocijevne, “jedinke”, dvocijevne, “dvojke” i trocijevne, “trojke”, u lokalnom izričaju zvane “fučke”, “žveglice”, izrađivali su iz jednog komada drveta djeci za igru (B. Širola, 1932:10). Jednostavnošću izrađivanja jedinki (jednocijevnih svirala s jednom cijevi, “dupljom”: štapova, “batina” s okomitim rupicama za prebiranje i nasadenim dodatkom u obliku sjekirice ili ptičice u kojem je urezan pisak, kontrabasa, ptica, “tičeka” “bajseka”, čekića, “kladivca”), te dvocijevnih dvojnica, primitivnih oblika flaute “stranjčica” - postigli su izvornost izrade, ornamentiranja i bojanja. (J. Čaleta, 2001:34)

Za obradu svirala, “žveglica” najpogodnije su šibe javora, lijeske, bazge ili vrbe, a tanje grane klena, javora, topole i bukve sjekli su za izradu dječjih igračaka bez piska. U šumu su odlazili u rano proljeće i kasnu jesen, prije početka i nakon prestanka vegetacije, kada je drvo bilo u mirovanju, “v mezgi”. Kora je tada bila “sočna”, drvo meko i savitljivo radi vlage kojoj su pogodovale obilne jesenje kiše i snijeg. Pilom, “žagom” sjekli su jače štapove i tanje grane nožem zaobljenog sječiva - “špičekom”. Nasječeno drvo složili su u snop, “gožvu” napravljen od grabovog pruča te su na ramenu, “na plećih” nosili do kuće. (Sl. 5.)

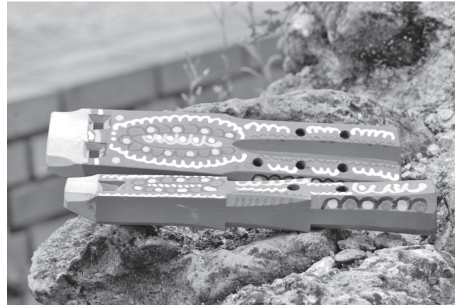
Sl. 5. Jednocijevne sviralice, jedinke, u izradi
(majstor D. Gereci, Laz Stubički, foto - K. Bezjak)

Lazani su bili prinuđeni osloniti se na svoju spretnost i inventivnost, izradom alatki i jednostavnih naprava, jer u blizini Laza nije bilo pilane, a usluge stolara iz susjednih sela nisu mogli podmirivati. Drvene drške izrađivali su sami, dok su sječiva za alatke kupovali kod obližnjih kovača (sl. 6).

Na dvorištu su nožem zaobljenog sječiva, “beličem” odvajali koru sa svježih prutova i šiba, neravnine na oguljenom, “obelenom” drvetu otklanjali su alatkom sa dvije drvene drške ravnog i zaobljenog sječiva, “obručnjakom”. Posloženo oguljeno drvo ostavljali su na sunčanoj strani 10-ak dana, kako bi bilo suho. Drvodjeljske poslove obavljali su ljeti u manjoj improviziranoj prostoriji, radionici izgrađenoj na dvorištu uz kuću ili staju, gdje su držali panj, sjekiru, veliki bat, nekoliko vrsta i veličina pila, “žaga” i stalak - “kujsu” na koju su položili osušeno

Sl. 6. Alatkne "žveglara"

Sl. 7. Današnje sviralice, žvegle - jedinka i dvojka (G. Stubica, foto - Ž. Nikin)

drvo pripremljeno za obradu. Zimi su svirale i igračke izrađivali u stambenom prostoru, uz toplu kaljevu peć najveće prostorije u kući, "glavne hiže", a za toplih mjeseci u natkrivenom prostoru kuće, "ganjku" ili negdje na okućnici (sl 7.).

Za svaku vrstu igračke izrađivali su kartonski ili drveni plošni predložak, "mustru", koji su položili na obrađenu daščicu, te olovkom ili nekim ostrim predmetom iscrtavali konturu igračke.

"Kujša" je jednostavna naprava od hrastovih i bukovih dasaka i trupaca. Daščicu ili oblicu s ucrtanim obrisima stavili su u utor između statičnog i pokretnog dijela nezgrapne drvene glave, učvrstili stiskom na "pedalicu", te pili-li prema iscrtanim linijama. Izvježbanim osjećajem za odmjeravanje dimenzija, određivali su dužinu i debljinu igračke ravnanjem plohe drveta do željene debljine napravom "obručnjakom". Pulpu, srčiku za buduću sviralu izvlačili su vještím dubljenjem udubine, pomoću svrdla, "svedera", u osi štapa.. Oštrim "špičekom" su urezivali rupe glasnice, "luknje" - nastojeći napraviti što ravnomjerniji razmak. Važno je bilo odrediti da duljina rupa glasnica bude jednaka udaljenosti donjeg ruba svirale. U gornjem dijelu svirale koso su prerezali "kraj u koji se puše" gdje su ugrađivali pisak, "pisk" s oblim klinom, "piščecom", koji je imao izravnane gornje rubne stranice, kako bi bolje pristajao "u luknju u koju se puše". Oštrim nožem dugačkog sječiva, "strugom" izrađivali su žljebove, "kanale" kojima zrak dolazi do oštrog ruba rupe glasnice. Radi nesavršene izrade svirale su imale nečistu intonaciju, u dur-tonalitetu.

Nekada su ukrašavali cijelu površinu svirale paljenom ornamentikom, izvo-deći kose križice, kasnije su točkaste paleže nanosili oko rupica za prebiranje. Sviralice su premazivali anilinskim žutim bojama dobivenim iz korijenja bazge (*Sambucus nigra*) ili žutike, "žutikovine" (*Berberis vulgaris*). Na osušenu žutu podlogu nanosili su crvenom i zelenom tintom valovite linije.

Uz svakodnevni poljoprivredni rad, izvor dodatnih prihoda prepoznali su prodajom artefakata na tjednim i mjesečnim sajmovima i proštenjima u nedalekoj Mariji Bistrici, kasnije u Zagrebu, Krapini i Varaždinu, podravskim mjestima i Mariboru. Do Zagreba su pješačili “preko Slemena” noseći na ramenu jednocijevnu sviralu “batinu” s ovješnom konopljinom vrećom, ili košarom napunjenom “žveglicama”. Stalna prodajna mjesta bila su na Kaptolu, Dolcu i ispred crkve Sveti Duh.⁵

I danas omiljene igračke za mlađi uzrast djece, leptire, “leptireke” na kotačima djeca vuku, dok igračka pomičnim krilima lupa uz zvuk klopotanja (sl. 8.).

Sl. 8. Drvena igračka leptir, “leptirek”
(G. Stubica, foto – Ž. Nikin)

Sl. 9. Konj, “konjek” na kotačima (Drago
Kunić, Laz)

Dva krila spajali su komadićem kože pričvršćenim čavlicima na oblikovani trup tako da ostanu pomična. Okretanjem alatke “forvinte” s pričvršćenim spiralnim šiljkom, poput šestara urezivali su kružiće za kotače. Dva kotačića spajali su tankom žicom i komadićem kože pričvršćenim čavlicima zakucavali na daščicu na trupu leptira. Na zadnjem kraju igračke u izdubenu rupu usadili su tanji dulji štap. Na isti način izrađuju “plesaće”, “skakaće” i zatvorena i otvorena kolica. Igračke “konjeke” same, sa zaprežnim kolima, “konjeke” u paru izrađuju na kotačima, ali bez usađenog štapa (sl. 9.).

⁵ Kazivanje Fabijana Šagota, Laz Bistrički, 1982.

Sredinom 20. stoljeća, potaknuti plošnim igračkama majstora iz nedalekog sela Vidovec, obojenih bijelom i žutom bojom sa crvenim, plavim i crnim ukrasima - "lazanski žveglari" počeli su izrađivati pojedine igračke s urezanim pisikom, "na koje se moglo svirati": violončela, bajseke", čekice, "kladivce", kokote. (A. Hajba, 2004:81). Pretočivši igračke u pištalice, "žveglice", udahnuili su originalnost i prepoznatljivost rukotvornog izražaja skulpturalnom formom i vješto izvedenom ornamentikom. Ubrzo su na sajmovima i proštenjima nadmašili plošne igračke Vidovčana, te su preuzeli apsolutnu dominantnost nad majstorima iz Vidovca i Tugonice, selima gdje su izrađivali i tamburice. U to doba proširili su asortiman izradom raznovrsnijih igračaka nalik na umanjeni kućni inventar: stolove i stolice, škrinje, ormare, kolijevke, krevete. (I. Biškupić-Bašić, 2001:185). Običaj da muškarci obrađuju igračke, a žene oslikavaju specifičnom cvjetnom ornamentikom, zadržao se do današnjih dana.

Na osušenu boju zaoštrenim su tuljcem (stisnuta prazna metalna kutija paste za cipele, omotana krpicom napunjenom željenom bojom), "žugicom", izvodili su cvjetne motive i valovite linije.

Slijed vremena nošen novim običajima, navikama i potrebama zahtijevao je nadogradnju raznovrsnijim oblicima i koloriranjem. Igračke su kasnije premazi-

Sl. 10. Današnje drvene igračke (Drago Kunić, Laz)

vali kupovnim bojama u prahu (žuta, crvena, zelena, plava), s oslikanom vegetabilnom ornamentikom. Prije bojenja igračke su premazivali lakom, "glazurom", kupljenim u pločicama, kako bi temeljna boja bolje prionula na drvenu podlogu i ne bi dobila sjaj.⁶

Prilagođavanjem današnjem vremenu igračke i sviralice, zbirnog naziva "žve-glice", premazuju nitro- lakom na koji nanose kupovne pastelne boje i flomastere. Uz tradicijske oblike, obojene traženom ružičastom i bijelom bojom, izrađuju i nove poput automobila, aviona, pušaka i likova iz aktualnih crtanih filmova (*sl. 10.*).

Licitarski proizvodi i svijeće

Na područje sjeverozapadne i panonske Hrvatske medičarsko obrtništvo pristiglo je na prijelazu 16. u 17. stoljeće, trgovačkim putovima u okvirima Štajerskog licitarskog ceha. Proizvodnja svijeća i sitnih kolača ispečenih u drvenim, minuciozno izrezbarenim kalupima prerasla je u obrt medičara i svjećara, povezanih do danas zbog zajedničkih usporednica: saće, vosak i med. Sve češće, jedan obrtnik obavljao je oba obrta – i medičarski i svjećarski. Od 17. do 19. stoljeća licitarski obrtnici postaju sve brojniji, udružuju se u ekonomski moćne cehove koji su lakše formirali i štitili prava i povlastice medičarskih obrtnika. (Lj. Ramušćak, 3:1976) Nauk je trajao četiri godine kod jednog majstora, a poslije izučenog obrta obaveza je bila usavršavanje mladog naučnika, šegrta ili kalfe kod nekoliko majstora medičara koji su njegov rad ovjeravali svojim potpisima. Tek tada je izučeni licitarski obrtnik -"vandraški djetlić"- mogao pristupiti ispitu, nakon kojega je postao majstor medičarskog obrta.

Majstori medičari bavili su se izradom proizvoda od tijesta i voska, ali i pripremom pića (*gviric* i *medica*). Razdoblje zime koristili su za izradu svijeća lojanica i voštanica, uglavnom za potrebe obreda u župnim crkvama i svijeća za kućnu uporabu, dok su proljeće i ljeto bili vrijeme za pripravu raznovrsnih kolača, bombona i karakterističnih pića na bazi meda. Šarene artefakte prodavali su na sajmovima i proštenjima vezanim uz crkveni gôd, oduvijek u slikovitim i prepoznatljivim mjestima specifičnog ugođaja.

Pri samom spomenu riječi *licitar* / *medičar* bude se asocijacije na živopisna prodajna mjesta s naslaganim jestivim licitarskim srcima, bebama, konjanicama, kronicama, medenjagama i svijećama raznih oblika i veličina, te staroslavenskim

⁶ Kazivanje Marije Kunić, Laz Bistrički, 1985.

picima.⁷ Prema njihovoj raznolikosti, licitarske proizvode možemo podijeliti u nekoliko skupina. To su razni kolačići od licitarskog ili medenog tijesta, ušćerani bomboni, zavjetni darovi - votivi, svijeće, gvir i medica. Posao je težak i zahtijeva znanje, spretnost i brzinu, iako danas većina medičara i svjećara slijedi tehnološki napredak i uvodi u svoje radionice nove strojeve kojima pokušavaju olakšati posao. Izradu su sinovi nasljeđivali od očeva, kasnije i kćeri ili udovice medičara. Svoje proizvode još uvijek izrađuju ručnom obradom te ukrašavaju sebi svojstvenim načinom, tako da je svaki licitar unikatni primjerak. (I. Biškupić-Bašić, 195:2001).

Koliko je taj posao složen i zahtjevan pokazuje i činjenica da majstor mora dobro poznavati materijal koji obrađuje i klimatske uvjete, jer će vlaga u zraku obvezno djelovati na jestive tjestene proizvode. Recepti za pripravljanje pojedinih medenjaka, licitara, biskvita i krunica različiti su i ljubomorno se čuvaju. Osnovni postupak izrade ostao je do danas isti. Tijesto od kojeg medičari izrađuju licitarska srca, bebe, konje, konjanike, zvijezde, krunice - "čisla", sastoji se od određene količine meda, pšeničnog ili raženog brašna, šećera, salakalije - licitarskog kvasca (amonijak karbonat), vode i jaja. Na večer su sve sastojke dobro izmijesili velikom kuhačom, "brehalicom u drvenim koritima", "meltrugama" i ostavili preko noći da miruje. Ujutro su tijesto još jednom izmiješali, a valjali bi ga debljim, zatim tanjim valjkom, dok ne bi postigli izjednačenu željenu debljinu. Nekada su medičari upotrebljavali teške kalupe od punog drva, s urezanim motivima koji su se mijenjali prema ukusima stilova vremena koja su slijedila. Kasnije su u tijesto utiskivali lakše gipsane ili glinene kalupe, zamijenjene praktičnijim i pogodnijim za formiranje, metalnim kalupima, "šteherima" izrađivanim u limarskim radionicama prema kartonskim predlošcima, "mustrama" medičara. Sredinom 20. stoljeća zamijenjeni su kalupima od nehrđajućeg čelika, "rostfaja", korištenim u slastičarskom obrtu i ugostiteljstvu. "Šteherima" oblikovane licitarske figure posipavane brašnom, "štaubom" stavljali su u dobro zagrijanu peć, obloženu šamotnom ciglom. Peći su građene tako da je na sve četiri strane ostavljen otvor za odvod dima kako bi tijesto bilo ravnomjerno ispečeno. Proces pečenja nije trajao dulje od nekoliko minuta, što je ovisilo o zagrijanosti peći i debljini tijesta. U novije vrijeme u uporabi su električne ili plinske peći. S pečenih figurica četkom, "partvišem", otklanjali su ostatak posipanog brašna radi lakšeg bojenja, te slagali na drvene police gdje su dan, ili dva, ostavljene na sušenju. Ohlađene, prije su premazivali anilinskim bojama u prahu koje su miješali drvenim štapićima, "rišajtlima", otopljenim u vodi i alkoholu. Boju su premazivali mekanim kistovi-

⁷ Njem. *Lebzelter* - kolačar ili medičar, etnol. obrtnik koji izrađuje i prodaje slatkiše s medom i medicu

ma, “pemzlinima”, a danas medicari nabavljaju želatinu koju miješaju s bojom za prehrambene proizvode. Na temeljnu crvenu boju nanosili su, “cinfrali” ukrase smjesom zvanom “ajs” ili “snek” načinjenom od krumpirovog brašna (osušene i u prah usitnjene naribane strugotine brašna), bjelanjka i sirupa pomiješanog s bojama (sl. 11.).

Najatraktivniji i najtraženiji licitarski proizvod oduvijek su bila srca različitih veličina, sa simboličkim značenjem odanosti, poštovanja i darivanja među zaljubljenima. U 17. stoljeću trgovačkim putovima prenesena su iz sjeverne Europe, najvjerojatnije u svezi s religijskim prikazanjem Srca Isusova. (M. Kus-Nikolajev, 2:1928). Obojena su jarkom crvenom temeljnom bojom s ružičastim, modrim, žutim i zelenim aplikacijama koje izvode u obliku listića i cvijeća. Ta barokna manira određuje vremensko podrijetlo i pristizanje licitarskog srca u naše krajeve, stapajući se s autohtonim elementima višestoljetnog naslijeđa. Noviji običaj je stavljanje na srca manja zrcala koja je medicar sam rezao rezačem za staklo ili su lijepili sličice svetaca, ili listiće s ljubavnim stihovima i porukama.

Srca su uokvirena aplikacijama u obliku lišća, vitica i cvijeća, izvođenih pomoću tuljaca, “škarnicla” smotanih od pergament papira sa željenom bojom. Ukrašavanjem licitarska srca i ostale figurice dobile su konačan izgled, “lice i ljepotu”⁸ (Sl. 12)

U licitarsko tijesto za brojanice, čisla ili “krunice” stavlja se žuta i ružičasta prehrambena boja. Malim okruglim kalupima, “šteherima”, oblikuju se kolutići, koji se premazuju ružičastom i bijelom bojom te iglom nižu na konac u obliku krunice s križem od istog tijesta.

Sl. 11. Licitarsko srce (Zozolly, Marija Bistrica)

Sl. 12. Ukrašavanje licitarskog srca (Vera Zozolly, Marija Bistrica)

⁸ Kazivanje Vere Hubicki Zozolly, Marija Bistrica, 1983.

Na štandu licitara nekada je bilo poslagano i do sedam vrsta medenjaka s različitim dodacima, na primjer - medenjaci sa čokoladom, orasima, bademima, lješnjacima koji se danas vrlo rijetko proizvode. Tijesto se dobivalo od brašna, salakalije, jaja, vode i mirodija ili usitnjenog voća, a nakon pečenja sve su vrste medenjaka glazirali preljevom od ukuhanog šećera. Danas na licitarskim prodajnim mjestima možemo naći samo neke vrste medenjaka. Najtraženiji su medenjaci okruglog oblika različitih veličina, "pusrli, i "piškoti" ili "štangle" (sl. 13.).

Sl. 13. Današnji štand s medenjacima, piškotama, gvircom i medicom (Zozolly, Marija Bistrica)

Sl. 14. Današnja svijeća, moderno urešena (licitarka Vera Zozolly, Marija Bistrica)

Licitari su djeci izrađivali omiljene bombone, "karamel" bombone i licitarske bombone, nekada rađene u drvenim ili mesinganim kalupima u obličju domaćih životinja. U kalupe se ulijevao prokuhani šećer, "karamel", a kada se stvrdnuo, vadio se iz kalupa i umatao u raznobojni staniol-papir.

Iz Slavonije su licitari preuzeli izradu bombona "lizalica". To su bili "karamel" bomboni u koje se, dok se šećer u kalupu nije potpuno skrutio, umetao štapić koji je dijete držalo u ruci dok je lizalo bombon. Licitarske bombone dobivali

su tako što su prokuhani šećer istresali na mramornu ploču, širokim sječivom noža te valjkom za tijesto ga izravnavali, zatim rezali kvadratiće i krajeve spajali pritiskivanjem prstiju.

Recepte za drevne napitke gviric i medicu svaki je majstor čuvao kao svoju naslijeđenu obiteljski tajnu. Svatko je najbolje znao svoj proces izrade o kojem je ovisila kvaliteta napitka. Osnovni sastojci tih napitaka jesu med iz saća i voda. Piju se u ljetnim mjesecima točena iz bačvi s ledom i tako rashlađena u vrućim ljetnim danima okrepljuju. Budući da se u gviric dodaje i hmelj koji služi kao konzervans, on stvara pomalo gorak okus, dok je medica slađa (stoga je radije piju djeca). Kod medice se ne dopušta fermentacija, nije postojana, stoga je podložna kvarenju. Medičari su u blizini kuće iskopali jamu, "ledvenicu", u kojoj su zimi stavljali led prekrit slamom. Jamu su prekrivali voštanim platnom, "ceradom" ili krovićem od istesanih dasaka s otvorom na sredini, kroz koji je medičar silazio tijekom cijele godine po led.⁹

Na prodajnim mjestima ovješene su bile svijeće lojanice i voštanice, danas svijeće od parafina, različitih duljina, debljina i ukrasa (*sl. 14.*). Izrađivane su najčešće zimi, kada nema učestalih ljetnih proštenja. Svijeće se izrađuju na nekoliko načina: otopljeni loj, vosak i parafin lijevali bi se u drvene, gipsane, gumene ili metalne kalupe s izdubenom dužinom i debljinom svijeće. ukrašenih Svijeće se izrađuju pomoću kalupa, Za ukrašavanje upotrebljavaju se kalupi, "šteheri" u obliku listića, cvjetića, raznih likova i slova koji se utiskuju u rastopljeni vosak te lijepe na zagrijanu svijeću, ili malim kliještama štipaju, "cvikaju" zagrijanu svijeću. Izrada takvih svijeća vrlo je složena i dugotrajna, pa se danas lijepe razne voštane trake, koje također moraju biti zagrijane, kao i svijeće i naljepnice (sličice i tekstovi). Pokretnim kolotutom - "ringom" s metalnim kukama na koje su vješali stijenj ili fitilj, grabilicom su otopljenu masu dva puta lijevali preko stijenja, kako bi dobili željenu duljinu i debljinu svijeće. Prvo polijevanje nazivali su "forgus", a drugo "ausgus". Još dok je svijeća bila topla, svijeća se skidala s "ringa", te se polagala na stol, gdje su je rukama valjali da bi dobila što obliju formu. Najbrži način izrade svijeća jest pomoću stroja "tunkerice" koja može biti ručna i automatska. Stijenje se kao i na "ringu" ovjesi na metalnu kuku, a zatim se svijeća umače, "tunka" u vosak ili parafin. Da bi površina svijeće bila jednolična, medičar je morao nekoliko puta svijeću "tunkati" u rastopljeni vosak. Kada se svijeća ohladi i očvrstne, medičar je skida s kuke, skraćujući stijenj i stavljajući ju na ravnu podlogu, na kojoj svijeću valja rukama kako bi postigao željenu glatkoću. Dio svijeće uz stijenj naziva se "tul" koji pritišću zaobljenim, štapićem - "štucbretom" kako bi se dobio lijepi oblik završetka svijeće.

⁹ Kazivač: Franjo Oslaković, Samobor, 1983.

Svijećé su ukrašavali, “cinfrali” lijepljenjem traka raznobojnog staniol-papira u koji se malim “šteherom” utiskuju figurice u obliku lista ili cvijeta, ili su lijepili voštane trake, “plate” dok je svijećá još bila topla. Po “plati” su izvodili ukrase štibanjem, cvikanjem manjih kliješta “cvikcanga”. No, u današnje vrijeme brže izrade, na tople svijećé lijepe sličice svetaca ili natpise s raznim porukama. Između voštanih “plata” stavljali su zlatne trake od staniol-papira. Danas izrađuju svijećé od čistog parafina ili parafina miješanog s manjim postotkom voska. Jedne od najdebljih jesu uskršne, lijepo ukrašene svijećé, teške do 10 kg za oltar .

Osim svijećá, medičari izrađuju baklje, svjetiljke, “lampaše” i zavjetne darove ili votive, “zagovore”. U drvene, kasnije gipsane ili metalne kalupe s izdubnim oblikom figure lijevali su rastopljeni vosak ili parafin. Kalupi su izrađeni iz dva dijela s istim likom, tako da se donji kalup ispunio rastopljenom masom i poklopio s drugim, identičnim dijelom. Kada se masa skrutila, ohladila, kalup su uranjali u hladnu vodu da bi lakše mogli razdvojiti spojene kalupe. Pomoću dvostrukih kalupa, votivi su dobili punu formu oblika. Izrađivani su ih u obličju ljudske figure, njegovih dijelova (ruka, noga, oči, i dr.), domaćih životinja, kružnice (protiv glavobolje) ili poput kuće, automobila ili nekih drugih predmeta. Narod ih je nosio u crkvu kao simboličnu želju za ozdravljenjem i dobrim željama.

Zaključak

Intencija je Muzeja “Staro selo” Kumrovec razgledavanje sadržaja koje on nudi: uređenih stalnih izložbi, prezentacija i revitalizacija tradicijskih obrta u nastojanju poticanja svijesti posjetitelja, posebice mladih, na vrijednost, opstojnost i održivost zaštićenih pučkih kulturnih dobara koje kontinuirano, za tržište, izrađuju izvorni majstori. U ljetnim mjesecima Muzej priređuje organizirane prezentacije i revitalizacije izrade i oslikavanja tradicijskih drvenih igračaka i licitara s nastojanjem izobrazbe mladih o izuzetnom značenju opstojnosti zaštićenih tradicijskih obrtničkih vještina. Na uvijek posjećenim tematskim muzejskim radionicama djeca se uče likovnom izražavanju, vrijednostima i opstanku autentičnog ruktvorstva zagorske narodne baštine.

U svrhu istraživanja i izučavanja tradicijskih obrtničkih znanja i vještina, Muzeji Hrvatskog zagorja osnovali su, u okviru Muzeja “Staro selo” Kumrovec, 2007. godine muzejski projekt Craftattract - Centar za tradicijske obrte i vještine, sufinanciran sredstvima Europske Unije sa zadatkom istraživanja i izučavanja tradicijskih obrtničkih znanja i vještina. U Bazi podataka pohranjeni su recentni podaci o majstorima proizvođačima dječjih igračaka i medičara, evidentirane su mogućnosti korištenja njihovih znanja, ne samo na području istraživanja i

muzejske prezentacije nego na razini kulture, obrazovanja, turizma i ekonomske propagande, s ciljem čuvanja, promicanja i prosperiteta nematerijalne kulturne baštine ovog kraja.

Za kraće zabrane distribucije, sredinom prošloga stoljeća, mještani naselja Laz i Marija Bistrica kontinuirano su izrađivali svoje artefakte, kojima su nakon zabrane nastavili opskrbljivati tržište. Suživljeni sa svojom poviješću, čuvari su i pronositelji tradicijskih znanja, vještina, kao sastavnog dijela kulture, tradicije i identiteta svoga kraja.

Koloritni licitarski proizvodi i drvene igračke još uvijek privlače oblicima i šarenilom, a traženi su i dobro prodavani proizvodi rukotvorne izrade, brojnih sajмова, proštenja, tržnica i trgovina gdje su atkaktivni suvenir i pokloni. Sve prisutniji su na mnogim turističkim i kulturnim događanjima i manifestacijama gdje prezentiraju prošlost i sadašnjost (miješanjem tradicijskih i modernih elemenata), povijest, kulturu i tradiciju naše narodne baštine.

LITERATURA:

Albus, Lj. 2000. Obrti koji nestaju - Varaždinski licitari. Gradski muzej Varaždin. Varaždin. Str. 1-3.

Biškupić, I. 1992. Umijeća medičarsko-svječarskog obrta. Gornja Stubica: Muzej "Seljačkih buna, Gornja Stubica

Biškupić-Bašić, I. 2010. Podravsku zbornik, 36/2012., 2010. Razvoj medičarso-svječarskog obrta s posebnim prikazom života i rada majstora u Ludbregu. U: Podravsku zbornik, 36/2012., Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, str. 199-209

Biškupić-Bašić, I. 2001. O proizvodnji dječjih igračaka .U: ur. Z. Vitez., A. Muraj. Hrvatska tradicijska kultura na razmeđi svjetova i epoha, Barbat, Zagreb, str. 185-187.

Biškupić-Bašić, I. 2001. Medičarsko-svječarski obrt. U: ur. Z. Vitez., A. Muraj. Hrvatska tradicijska kultura na razmeđi svjetova i epoha, Barbat, Zagreb, str. 195-196.

Čaleta, J. 2001. Tradicijska glazbala. U: Hrvatska tradicijska kultura na razmeđi svjetova i epoha, ur. Z. Vitez., A. Muraj. Barbat, Zagreb, str. 423-436.

Gavazzi, M. 1944. Hrvatska narodna umjetnost. U: Lijepa naša domovina, knjiga šesta, Zagreb: Hrvatski izdavački leksikografski zavod

Hajba, A. 2004. Organizirana proizvodnja igračaka u Vidovcu kraj Zagreba. U: Studia etnologica Croatica, ur. V. Belaj. Barbat, Zagreb: Filozofski fakultet - Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, str. 89-105.

Jalšić-Ernečić, D. Mesarić, M., Bašić-Biškupić, I., eds., 2006. Stara umijeća i znanja: Medičari i sviječari u Koprivnici, Koprivnica, Muzej grada Koprivnice

Janković-Hapavel., J. 2000/2001. Prilog poznavanju medičarstva u Podravini. U: Ernečić, D. Podravski zbornik, broj 26/27., ur. Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, str. 255-259.

Kašpar, L. 1980., Medičarstvo varaždinskog kraja. Gradski muzej Varaždin, Varaždin, str. 1-8.

Kašpar, L. 1980., Topličko medičarstvo. Muzej Varaždinskih Toplica, Varaždinske Toplice, str. 1-4.

Kašpar, L. 1983. Karlovački licitari - medičarsko-voštarski obrt u Karlovcu, Gradski muzej Karlovac, Karlovac, str. 3-18.

Kus-Nikolajev, M., 1928. O podrijetlu licitarskog srca. Br. 3. U: Etnološka biblioteka. Etnografski muzej Zagreb, Zagreb, str. 1-6.

Ramušćak, Lj. 1975., Licitarski zanat u Međimurju, za stručni ispit, Gradski muzej Čakovec, Čakovec, str. 2-13.

Šarić, D. 2002., Licitari - medičarski i svjećarski obrt. Muzeji Hrvatskog zagorja - Muzej "Staro selo" Kumrovec, Gornja Stubica, str. 2-22.

Šarić, D. 1990. Revitalizacija starih obrta u Muzeju "Staro selo" Kumrovec. Bulatović, V., Nakić, M. Šprem. Lovrić B., Šarić, D. U: V. Bulatović, ur. Projekt marketing koncepcije daljnjeg razvoja Muzeja "Staro selo", u rukopisu, Muzeji hrvatskog Zagorja - Muzej "Staro selo" Kumrovec. Kumrovec. str. 5-9.

Šarić, D. Terenska istraživanja, neobjavljeno, 1982-1987., Marija Bistrica, Klanjec, Samobor, Laz Bistrički, Laz Stubički, Muzeji Hrvatskog zagorja - Muzej "Staro selo" Kumrovec, Kumrovec

Štrola, B. 1932. Kako se grade žveglice. U: D. B., ur. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. Knjiga XXVIII., sv. 2., Zagreb. Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, str. 145-158.

Uzelac, B. 2011. Biseri hrvatske baštine: izložba uz 45. Đakovačke vezove, Muzej Đakovštine Đakovo, Đakovo, str. 3-10.

Fotografije u vlasništvu Muzeja "Staro selo" Kumrovec, dijelom objavljene i u ovom dvobroju *Kaja*, pohranjene su u fotodokumentaciji Muzeja (*op. a.*).

PROTECTED IMMATERIAL CULTURAL HERITAGE OF HRVATSKO ZAGORJE

By Dunja Šarić, Kumrovec/Zagreb

SUMMARY

Traditional knowledge and skills in producing licitars (decorated honey-and-dough based biscuits), candle products and children toys based on the results that followed after several years of work carried out on site during the last century's mid-Eighties were presented at the "Staro selo" Kumrovec Museum. Permanent type exhibitions were organized with the intention to show in the most authentic manner home surroundings of craftsmen who manufactured wooden toys, licitar producing workshops, as well as counters displaying various multicolored licitar biscuit and candle products.

The imaginative master craftsmen coming from the Laz village intertwined originality into producing handmade products in the 19th century, whereas the candle-producing and licitar making crafts were brought to our country by trade routes linked with the Church, Church holidays and fair days.

By organizing exhibition presentations and displaying products made by authentic master craftsmen, experts on traditional crafts, the efforts of the museum are directed towards educating the young generations on the sustainability and continuity of rare cultural folk assets, worthy presenters of the cultural and tourist offerings of the Museum and the Krapinsko-zagorska County.

Key words: culture, tradition; crafts, skill; licitar makers, wooden toys